

VJERSKO ZLOSTAVLJANJE U KRŠĆANSKOM SURJEČJU S OBZIROM NA OSJEĆAJ STIDA

Hannah A. Schulz

Malteški duhovni centar,
Köln, Njemačka
h.a.schulz@web.de

UDK: 272-185.3:177.9
272:179.2
Izlaganje na znanstvenome skupu
Primljeno: 06/2016

Sažetak

Članak želi skrenuti pozornost na temu zlorabe moći u kršćanskom surječju. Navode se činjenice i razotkrivaju mehanizmi. Nakon dvaju temeljnih primjera slijedi tumačenje pojmova: zloraba, emocionalno zlostavljanje, osjećaj stida. Potom se razlaže međuodnos počinitelja, žrtve i ideološkog okruženja u emocionalnom zlostavljanju s obzirom na osjećaj stida kao sredstvo i posljedicu zlostavljačkih odnosa. Opširno se opisuju značajke vjerskog zlostavljanja u kršćanskom surječju, osobito raznolika uvjerenja koja se služe kršćanskim izjavama kako bi izvršila pritisak na ljude: izopačenje kršćanskih istina, izokrenuto tumačenje biblijskih pojmova, kršćanska pretjerivanja, spiritualizacije i demonizacije, kršćanska pojednostavnjenja i gotovi recepti te druge značajke. Naposljetku se iznose neke ideje za prevenciju i sprječavanje zlorabe na temelju biblijskih primjera.

Ključne riječi: Emocionalno zlostavljanje, duhovno zlostavljanje, stid, kršćanske ideologije, žrtve.

UVOD

Spolno zlostavljanje u Katoličkoj Crkvi izazvalo je proteklih godina mnoge medijske naslove. Unatoč tome što je ta tema povezana s osobnom odgovornošću i patnjama te nosi sa sobom duboko propitivanje nekih struktura unutar Crkve, ona više i nije tabu. Puno se toga poduzelo na planu istraživanja, razotkrivanja, prevencije, odgoja, priznavanja patnje, zaštite žrtava te razumijevanja uzroka.¹ No spolno je zlostavljanje samo vrh ledenog brijega.

¹ Priručni dokument (*Arbeitshilfe*) br. 246 (2014) koji je izdala Njemačka biskupska konferencija sadrži zbirku svih važnih dokumenata o postupanju sa spolnim

Iza toga se zapravo skrivaju iskustva i strukture zlouporabe moći, koji se prije i tijekom spolnoga zlostavljanja očituju kao emocionalno zlostavljanje.

Dalekosežnost ove teme nije još dovoljno shvaćena te se emocionalno zlostavljanje nažalost javlja i u kršćanskom surječju.² Da bude još gore, iskrivljuje se dobar, značajan i istinit kršćanski nauk kako bi ga se uporabilo – to jest zlouporabilo – kao sredstvo pritiska i potkrjepa ambicija za moći. U tom smislu govori se o vjerskom ili duhovnom zlostavljanju u kršćanskom surječju.

U Novome zavjetu Isus se na temu duhovne zlouporabe od strane vjerskih vođa svoga vremena osvrće tako često i ustrajno kao ni na jednu drugu temu. Ako Crkva prihvaća njegova obećanja, zašto onda ne bi prihvatila i njegovu odlučnost u razotkrivanju crkvenih struktura zlouporabe? Isus se pritom služi veoma drastičnim slikama, govoreći o zmijama, leglu gujinjem, slijepim vođama, obijeljenim grobovima, licemjerima, vukovima u ovčjem ruhu i bacanju u more s mlinskim kamenom oko vrata.

Kako bi čitatelj shvatio koliko je ova tema u sebi osjetljiva i izazovna, neka u miru pročita sljedeća biblijska mjesta:

- Matej 7, 15sl. – upozorenje o lažnim prorocima.
- Matej 23, 1sl. – trideset i šest (!) redaka protiv lažnih vođa naroda.
- Matej 24, 45sl. – vjerni sluga i loš sluga.
- Luka 11, 43sl. – s farizejima za stolom.
- Luka 17, 2 – zavođenje malenih.
- Ivan 2, 13sl. – izgon trgovaca iz Hrama.

zlostavljanjem na području Njemačke biskupske konferencije.

Papa Franjo slavio je 7. srpnja 2014. u kapelici Doma svete Marte svetu misu sa žrtvama spolnog zlostavljanja od strane klerika. Propovijed se nalazi na: http://w2.vatican.va/content/francesco/de/cotidie/2014/documents/papa-francesco-cotidie_20140707_vittime-abusi.html

² Ono što je rečeno u izjavi redovitoga proljetnog zasjedanja Njemačke biskupske konferencije u povodu otkrivanja slučajeva spolnog zlostavljanja maloljetnika na crkvenom području, moglo bi se primijeniti i na žrtve emocionalnog zlostavljanja, zamjenjujući riječ ‚spolno‘ riječju ‚emocionalno‘: „Tko se *spolno* ogriješi o djecu ili mlade, nanosi im često doživotne bolne rane. Učitelji i odgojitelji pri tome na najgori način iznevjeravaju povjerenje mladih ljudi. Vrijeđaju njihovu intimu umjesto da je čuvaju. Kada je počinitelj svećenik, onda je taj zločin osobito težak. U suprotnosti je s duhovnom službom jer svećenik tada iskorištava posebnu blizinu koja ljude spaja s dušobrižnikom. Mi njemački biskupi zaprepašteni smo svakim pojedinim slučajem *spolnoga* zlostavljanja od strane klerika i drugih suradnika. Želimo iskrenu istragu, bez lažnog obzira, pa i kad su nam dojavljani slučajevi koji su se dogodili prije puno vremena. Žrtve imaju pravo na to.“ *Arbeitshilfe* br. 246, 12.

Ovim člankom želimo probuditi osjetljivost za temu zlouporabe moći u kršćanskom surječju. Imenujemo činjenice i prokazujemo mehanizme. Odgovornost je svakog pojedinca da donese potrebne zaključke i odluke za djelovanje.³ Prije tumačenja različitih pojmova donosimo dva izvješća, budući da su u slučaju zlouporabe u pitanju ponajprije ljudi, sa svojim bolnim pričama, a ne toliko strukture i pozadinske informacije. Osobitu pozornost skrećemo na ulogu osjećaja stida u odnosima zlostavljanja. Nakon prikaza mehanizama duhovnoga zlostavljanja slijede tipični aspekti zlouporabe u kršćanskom kontekstu. Naposljetku se navode neke ideje za prevenciju i sprječavanje zlouporabe.

Sljedeća su izvješća doduše izmišljena, ali se temelje na istinitim događajima.

SIMONE I HOLGER: DVIJE GOTOVO ISTINITE PRIČE

Simone je dulje vrijeme bila članica jedne molitvene zajednice. Ondje se osjećala prihvaćenom, kao kod kuće. Ondje je našla braću i sestre u Gospodinu, kao u novoj obitelji. Voditelj zajednice odnosio se prema njoj posve očinski. Ona je svoju pripadnost zajednici doživljavala kao nešto vrijedno i značajno, jer je njezin odnos prema vlastitim roditeljima oduvijek bio napet, a pogoršao se nakon rastave roditelja.

Voditelj zajednice duhovno ju je pratio u mnogim dušobrižničkim razgovorima, poklanjajući joj veliku pozornost preko osobne molitve i iskazujući joj blagonaklonost koju je uvijek priželjkivala. Doživljavala je to u početka kao smirenje i lijek, živjela je kao u oblacima.

No s vremenom se voditelj sve više upletao u njezin život, utjecao je na njezine odluke i sve ju je češće izlagao pritisku. I dalje su joj godile pozornost i briga, ali joj je sve teže bilo odgovoriti zahtjevima i očekivanjima voditelja. Sve ju je više obuzimao osjećaj kako mu nije dorasla i kako nije dovoljno dobra za nj. Stoga se počela povlačiti u sebe kako bi skrila svoju slabost, a izvana se pojačano trudila učiniti sve moguće za voditelja kako se on ne bi odvratio od nje. Minulo je doduše početno oduševljenje, ali ostala je nostalgij-

³ Primjerice, u tečajevima prevencije spolnog nasilja bilo bi korisno osvrnuti se u dovoljnoj mjeri i na emocionalno zlostavljanje. Sve se naime predviđene teme jednako tiču obiju vrsta zlostavljanja. Rahmenordnung – Prävention gegen sexualisierte Gewalt: 7. Aus- und Fortbildung, *Arbeitshilfe* br. 246, 40s.

ja za prošlim i nada da bi opet sve moglo biti onako lijepo kao na početku.

Naposlijetku se pojavila poteškoća oko jednoga termina, kada je voditelj od nje zahtijevao da ne sudjeluje na očevoj rođendanskoj proslavi, nego da dođe na njegovo predavanje kako bi bila uz štand s knjigama. Rekao je: "Ti imaš poseban poziv služenja. Bog te treba za rad u svome vinogradu. Tko ljubi oca ili majku više nego mene, nije mene dostojan." Simone se tada našla u dvojbi: u zajednici više nije bila sretna, sve je više osjećala tjeskobu i potištenost. No izvan zajednice jedva da je imala ikakvih doticaja s drugima. Mučio ju je užasan strah od samoće. Što učiniti? Ta zar joj voditelj zajednice ne želi dobro? Zar nije već toliko toga učinio za nju?

Holger je bio suradnik u pastoralu mladih svoje župe. Bio je jedan od prvih koji su se uključili u rad i svjedočili velikom zamahu među mladima u tom kraju. Sa svećenikom su bili na "ti", imali su gotovo prijateljski odnos. *Holger* je postao voditelj novoosnovanoga glazbenog sastava. Svećenik bi s njima organizirao koncerte i putovanja. *Holger* je imao osjećaj da je važan – ta bio je u Božjoj službi. Sve je više mladih dolazilo na mise i priredbe. Kako su putovali i po drugim župama, počeli su se osjećati boljima od drugih. Smatrali su da znaju kako treba voditi pastoral mladih i župni pastoral općenito. Držali su se za uzor drugima.

No onda se razvila neka čudna dinamika. Budući da su se članovi skupine smatrali boljima od drugih, morali su to zaista i biti. Zahtijevala se sve veća radikalnost u nasljedovanju. Trebali su moliti i služiti sve više i više, sve bolje i bolje. Sve ostalo su zanemarili. Nije im preostajalo vremena za druge aktivnosti. Pretvorili su se u elitni klub s vlastitim jezikom, kritizirali su mane i slabosti drugih župa i drugih mladih. Tim voditelja postao je zatvoreno društvo. Uskoro je vladalo još samo jedno jedino mišljenje – svećenikovo. On se postavio kao stariji brat. Htio je znati sve – pa čak i osobne stvari. Govorio je mladima kakve odluke trebaju donijeti, davao im je naznake o njihovu zvanju te je utjecao na njihova prijateljstva, ocjenjivao ih i osuđivao.

Kada se *Holger* zaljubio u jednu mladu ženu koja svećeniku nikako nije bila po volji, došlo je do sukoba. *Holger* se teško razočarao i napustio župu. Polako je spoznao koliko se bio otuđio od samoga sebe, kakvu je cijenu platio za sve oduševljenje, vizije budućnosti i priredbe. Sada mora početi od nule i ne zna želi li uopće imati još posla s Bogom i Crkvom.

Ovi primjeri pokazuju kako se emocionalno zlostavljanje u crkvenome surjeću može razviti na suptilan način, te nam predo-

čuju dvojbe i patnje koje iz toga proizlaze. Jasno je vidljiva i praksa zavođenja u samome početku. Tek u drugom koraku žrtva upada u mrežu manipulacija i emocionalnog zlostavljanja koje sve više spuštava osobnu slobodu.

TUMAČENJE POJMOVA

*Zlouporaba*⁴ označava krivu uporabu ili krivo korištenje, koje ne odgovara izvornom određenju ili pravoj svrsi, i to često na neiskren ili nedopušten način, primjerice za sebične ciljeve. O zlouporabi se govori i kada se nešto konzumira ili primjenjuje u pretjeranoj mjeri, sa štetnim posljedicama.⁵

S time su povezani i drugi pojmovi: iskorištavanje, prekoračenje prihvaćenih granica ponašanja (*Grenzüberschreitung*), izopačenje svrhe, prevelika zahtjevnost, manipulacija, zavođenje, spolno nasilje. Razlikujemo nekoliko oblika zlouporabe: tjelesnu, spolnu, emocionalnu, duhovnu i vjersku. O zlouporabi moći govorimo kada dominantna i snažnija osoba iskorištava ovisnost slabijega. Koliko je meni poznato, svi se slučajevi zlouporabe u kršćanskom surjeću odnose na zlouporabu moći.

O *emocionalnom zlostavljanju* govorimo kada netko niječe pravo na osjećaje ili se služi emocionalnom navezanošću drugoga (koji je pak prema njemu u povjerljivom i ovisnom odnosu) kako bi ga primorao da učini nešto što dragovoljno nikada ne bi napravio, osobito u korist onoga koji njime manipulira. To je zapravo zahvat u osobnost drugoga bez poštivanja njegova dostojanstva i slobodne volje.⁶

Emocionalno zlostavljanje temelj je svih drugih oblika zlouporabe. Sredstva emocionalnog zlostavljanja su: ponižavanje, omalovažavanje, odbijanje, dominacija, emocionalna ucjena, zastrašivanje, prijetnja, manipulacija, uskraćivanje ljubavi, prekoračenje prihvaćenih granica ponašanja, preziranje tuđih osjećaja, neutemeljene optužbe, samovolja i još mnogo toga. Posljedice emocionalnog zlostavljanja mogu biti: usvojena bespomoćnost, osjećaj ostavljenosti,

⁴ Napomena prevoditelja: Njemački jezik ne razlikuje zlouporabu i zlostavljanje. Jedno i drugo obuhvaćeno je pojmom *Missbrauch*.

⁵ Usp. Duden online: *Missbrauch, missbrauchen*.

⁶ O emocionalnom zlostavljanju djece vidi mrežne stranice njemačkoga Saveznog ministarstva za obitelj, starije, žene i mlade: <http://www.bmfsfj.de/doku/Publikationen/spfh/14-Sozialpaedagogische-familienhilfe-bei-besond-eren-situationen-und-problemlagen/14-2/14-2-3-gewalt-in-familien,seite=2.html>

sumnjičavost prema vlastitim i tuđim osjećajima, nejasni osjećaji krivnje, posttraumatski stresni poremećaj, preveliko prilagođavanje i još mnogo toga.⁷

Uza svu potrebu izlaska iz mentaliteta prešućivanja postoji opasnost da riječ zlouporaba postane fraza. Ne pomaže kada se primjere u raspravi služimo njome kao konačnim argumentom kojim ćemo dotući suprotstavljenu nam stranu i poreći joj iskrenu nakanu. Bilo bi pogrešno kada bismo nekog voditelja odmah optužili za zlouporabu samo zato što je u okviru svojih funkcija donio odluku koja ne odgovara svima.⁸

Osjećaj stida nastaje kada netko krši normu koju inače priznaje. To mogu biti objektivne norme i pravila ili unutarnje vrjednote i načela djelovanja. Netko se stidi *zbog* nečega *pred* nekim. Pri tome je stid pred samim sobom najveći. To je neka vrsta unutarnjeg osuđivanja, kažnjavanja samoga sebe neugodnim osjećajem. Stid djeluje kao pokretni impuls: htio bih propasti u zemlju ili se neka-ko sakriti. Osoba se osjeća izloženom pogledima koji je optužuju, bili oni zbiljski ili umišljeni. Zato spontano spušta svoj pogled. Na tjelesnoj razini nastaje osjećaj pritiješnjenosti koji je često popraćen ukočenošću. Dok se stid pojavljuje odjednom pa potom mine, *stidljivost* je raspoloživost za stid koja je često povezana s osjećajem manje vrijednosti i plašljivosti. Situacija u kojoj smo izvrgnuti sramoti, često je uprizorenje moći. Povrijeđen je osjećaj časti, uskraćeno je poštovanje, oduzeto priznanje. Izvrgavanje sramoti moćno je oruđe emocionalnoga i vjerskog zlostavljanja. Drugi pojmovi koji su u njemačkom jeziku povezani sa stidom, jesu: sumnjičavost prema samome sebi, nejasni osjećaji krivnje, nelagoda, potištenost, nesigurnost u obrani vlastite intime.⁹

EMOCIONALNO ZLOSTAVLJANJE

Emocionalno je zlostavljanje toliko složeno, raznoliko i često suptilno da ga možemo opisati samo u crtama. Pojednostavnjeno rečeno, postoje tri elementa koja su međusobno povezana kako bi nastali odnosi u kojima dolazi do zlostavljanja: počinitelj, žrtva i

⁷ Usp. Heinz-Peter Röhr, *Ich traue meiner Wahrnehmung – sexueller und emotionaler Missbrauch*, Walter Verlag, Zürich und Düsseldorf, 1998., 133 sl.

⁸ Usp. Inge Tempelmann, *Geistlicher Missbrauch – Auswege aus frommer Gewalt*, SCM-Verlag, Witten, 2007., 25 sl.

⁹ Usp. Christoph Demmerling - Hilge Landweer, *Philosophie der Gefühle*, Metzler Verlag, Stuttgart, 2007., poglavje o stidu, 219 sl.

pogodno okruženje s poimanjima i ideologijama tipičnim za zlouporabu. Ukratko ćemo se osvrnuti na svaki od triju elemenata.

Mogući počinitelji jesu osobe s karizmom i darom uvjeravanja koji s lakoćom motiviraju ljude, manipuliraju njima i zavode ih. Često naginju megalomaniji i žele se isticati pod svaku cijenu. Osobe sklone narcizmu rado preuzimaju vodeće uloge jer su tako u središtu pozornosti i raspolažu s više moći i utjecaja. Budući da imaju nezrelu osobnost koja nije dovoljno razvijena, pokušavaju se hraniti životom i uspjehom drugih ljudi. Pozornost i zalaganje za druge ljude često su pokrivalo: na prvi ih pogled to čini privlačnima, ali oni ne mogu ispuniti što su obećali.¹⁰

Osobe s prenaplašenom spremnošću pomaganju često su sklone manipulaciji drugima kako bi na prikriven način pronašle hranu za svoju dušu. Sindrom pomagača jest u tome da pomaže ne zato što to želi, nego zato što mora, kako bi potvrdio vlastitu vrijednost nasuprot osjećaju nedostatnosti koji ga inače prati.¹¹

*Moguće žrtve*¹² nesigurni su ljudi koje muče sumnje u sebe i osjećaji manje vrijednosti. Oni se naime rado povjeravaju opisanim karizmatičnim osobama i/ili onima koji su spremni pomoći, kako bi našli sigurnost, priznanje i potporu. Slično je i u slučaju osoba koje je život ranio već u nutrini. Oni koji se povode za većinom i oni koji ne znaju reći ‚ne‘, lako potpadaju pod utjecaj skupina i manipulativnih voditelja koji ih iskorištavaju.¹³

Odnosi zlouporabe mogu se održati tijekom dužega vremena samo ako ih prati odgovarajuće *ideološko okruženje*. To su zajednička poimanja i uvjerenja koja se ne smiju dovesti u pitanje, primjerice:

- Lojalnost, visoki ideali i prenaplašen osjećaj zajedništva. Na primjer: Naša se obitelj uvijek drži zajedno. U našoj obitelji nema sukoba.
- Izražena svijest o poslanju. Na primjer: Naša je skupina bolja od drugih, gradimo bolji svijet.

¹⁰ Usp. Heinz-Peter Röhr, *Narzissmus – Das innere Gefängnis*, DTV, München, 2008., 159 sl.

¹¹ Schmidbauer je među prvima upozorio na narcističku problematiku određenih pomagačkih osobnosti. Wolfgang Schmidbauer, *Die hilflosen Helfer*, Rororo Verlag, Reinbek, 1997.

¹² Pojam ‚žrtva‘ trebao bi izraziti da je počinitelj, zlorabeći svoju moć, odgovoran za štetno djelovanje te da postoji posebna potreba za zaštitom. No time ne želimo svesti pogođene osobe na pasivnu ulogu žrtve koja bi poricala njihovo dostojanstvo osobe. Usp. Handreichung zur Rahmenordnung – Prävention. *Arbeitshilfe* br. 246, 48.

¹³ Usp. Wikipedia: erlernte Hilflosigkeit. https://de.wikipedia.org/wiki/Erlernte_Hilflosigkeit

- Snažna motivacija za podnošenje velikih žrtava. Na primjer: Svijet je opasan, moramo se braniti. Radi te sigurnosti spremni smo podnijeti žrtve i odreći se zadovoljenja temeljnih potreba.

Ova tri elementa, počinitelj, žrtva i ideološko okruženje, kao takvi još ne stvaraju odnose zlouporabe. Kako bi se to dogodilo, moraju se spojiti na štetan način. Evo nekoliko primjera:

1. Počinitelji iskorištavaju druge za ostvarenje svojih ciljeva, žrtve su ovisne o njima želeći pod svaku cijenu pripadati većoj cjelini. Na primjer: "Moj je sadašnji životni cilj pomoći župniku u izgradnji novoga centra za duhovne vježbe. Sve drugo ostavljam po strani."
2. Potrebite osobe koje su snažno uvjerenе u vlastitu nemoć i nesposobnost traže ljude koji će preuzeti odgovornost umjesto njih, a ljudi sa sindromom pomagača preuzimaju taj zadatak jer tako stječu osjećaj da su važni i potrebni drugima. Na primjer: "Sva sreća da mi moja duhovna pratiteljica kaže koju ću odluku donijeti."
3. Skupina (tvrtka, obitelj) važnija je od pojedinca. Radi zajedničkog pothvata potiskuju se i zanemaruju osobne potrebe. Na primjer: "Poslovna strategija tvrtke važnija je od Vašega privatnog života!"
4. Voditelj skupine želi da mu se drugi dive, a članovi skupine osjećaju se dionicima njegove slave. Na primjer: "Kako je divno kada smijemo pratiti našega propovjednika na njegove (mega) priredbe kako bismo tamo mogli obavljati službu za njega."
5. Prema pseudo-psihološkim razgovorima počinitelji shvate kako mogu drugoga povrijediti i njime manipulirati, a žrtve u tim razgovorima traže pozornost, potporu i pomoć. Na primjer: "Budući da imaš problem s ocem, sada projiciraš na me sve i svašta. Moraš poraditi na tome. Tek se onda isplati nastaviti naš razgovor."
6. U svakodnevnom poslu miješaju se osobna i poslovna razina na način da se može prijeći preko svake utemeljene kritike upućujući na osobnu razinu. Najčešće se to očituje u superiornom stavu pod prividom dobrohotnosti. Na primjer: "Razumijem ja Vas, kod kuće ste izloženi velikom stresu. Najprije se odmorite, pa ćete onda sasvim drugačije gledati na situaciju ovdje kod nas."

Svi navedeni primjeri opisuju dobro poznate psihosocijalne fenomene i mogu se činiti sasvim bezazlenima. Nalazimo se ovdje

na rubnom području. Sve te izjave uvijek sadrže neke istinite elemente. Pritom je odlučujuće rabe li se u dobre ili loše svrhe, to jest služe li slobodi ili manipulativnom iskorištavanju. U svakom slučaju, potrebne su dvije strane i pogodno okruženje. Važan kriterij razlučivanja jest uloga osjećaja stida.

ULOGA OSJEĆAJA STIDA

Nema zlouporabe bez stida i osjećaja krivnje, bilo da su svjesno izazvani, bilo da su nesvjesna posljedica čina zlouporabe. Što su ti osjećaji jače razvijeni i što su rašireniji, to je vjerojatnije da postoje strukture zlouporabe. Treba međutim uzeti u obzir da su osjećaji stida, manje vrijednosti i krivnje temeljna iskustva ljudi koji su emocionalno zlostavljeni. Nije dakle uvijek jednostavno shvatiti potječu li osjećaji žrtve iz dotadašnjega životnog puta ili jesu li plod novih iskustava zlouporabe.

Izazivanjem stida i osjećaja krivnje može se izvršiti pritisak, to jest oni služe kao sredstva za zlostavljanje:

- Javno izrugivanje i prozivanje, katkada pod izlikom želje da se pomogne.
- Otkrivanje vrlo osobnih činjenica i stavova, što se doživljava kao izigravanje povjerenja, a predstavljeno je katkada kao pohvala.
- Optužbe.
- Neizravno prebacivanje krivnje s temeljnom porukom: Poteškoće ne potječu od počinitelja, dakle, ti si uvijek kriv.
- Preopterećenje stvara u žrtvi iskustvo nedostatnosti, ma koliko god se trudila.
- Dvostruke poruke (*doublebinds*) izražavaju dva očekivanja koja se pak međusobno isključuju. Tako, što god žrtva učinila, uvijek će u nečemu griješiti.

Stid je i posljedica zlostavljanja te se može mnogostruko očito-vati, i to kao:

- Manjak samopouzdanja, osjećaj manje vrijednosti.
- Stidljivost, tjeskoba zbog neugodnih situacija.
- Neodređeni osjećaji krivnje, primjerice temeljni osjećaj osobe da ne odgovara zahtjevima, da se ne uklapa, da nikome ne može udovoljiti.
- Zbunjenost, sumnja u sebe, primjerice zbog tabua ili obiteljskih tajni. Pri tome osoba glumi prema van nešto što uopće nije. Unatoč svim naporima situacija se ne poboljšava, a osoba ne zna zašto.

VJERSKO ZLOSTAVLJANJE U KRŠĆANSKOME SURJEČJU

Emocionalno zlostavljanje postoji ne samo u obiteljima, udrugama i tvrtkama nego i u kršćanskim skupinama.¹⁴ Načela su ista, no važnu ulogu kao sredstvo za izvršenje pritiska imaju izopačene kršćanske poruke.

Engleski naziv *spiritual abuse* možemo prevesti kao duhovno zlostavljanje. Ono uključuje i sekte te ekstremne oblike manipulacije i pranja mozga, i ne treba se nužno odvijati unutar vjerskog surječja. Stoga radije rabim pojam koji je u njemačkome jeziku manje raširen: vjersko zlostavljanje (*religiöser Missbrauch*), s time da ga ograničavam na kršćansko okruženje. U ovome ću članku dakle govoriti o vjerskom zlostavljanju u kršćanskome surječju.¹⁵

Vjersko zlostavljanje u kršćanskome surječju jest svjesno ili nesvjesno provođenje kontrole kako bi se u sklopu duhovne službe u ime Božje pridobilo druge za vlastite ili više planove i ciljeve, do te mjere da ih se iskorištava. Ta zlouporaba često uključuje preokračanje prihvaćenog ponašanja, zanemarivanje opravdane obveze skrbi i misaone manipulacije izokretanjem kršćanskih istina.¹⁶ Vjersko zlostavljanje pogađa ljude na osobit način jer zadire u najdublje slojeve osobnosti te može povrijediti, ili čak uništiti, temeljno povjerenje u Boga i život.¹⁷ Govoreći ovdje o počiniteljima i žrtvama, ne želimo osuđivati ljude, nego pomoću takve shematizacije upozoriti na temeljne mehanizme.

Kršćanin kao osoba pogođen je vjerskim zlostavljanjem na različite načine:

- kao žrtva,
- kao voditelj koji ne želi upasti u tu zamku,
- kao počinitelj kojemu postupno postaje jasno što je učinio,
- kao dušobrižnik počinitelja i žrtava,
- kao promatrač zlostavljanja u odnosima i u skupinama,
- kao nositelj crkvene službe koji je obvezan prosuditi, razlučiti i djelovati kad je to potrebno.

¹⁴ Usp. Lorenz Reithmeier (Prir.), *Religiöser Missbrauch, Ursachen – Auswirkungen – Heilung*, PS GGE Praxis, *Geistliche Gemeindeerneuerung in der Evangelischen Kirche*, Hamburg, 2006.

¹⁵ Vidi Tempelmann, *Geistlicher Missbrauch*, 14 sl.

¹⁶ Tempelmann je prikupila različite definicije duhovnog zlostavljanja, uzevši u obzir djela na engleskome jeziku. Usp. *Geistlicher Missbrauch.*, 17 sl.

¹⁷ Popis pojava koje su posljedica napuštanja kršćanske skupine u kojoj se događala zlouporaba nalazi se u: Tempelmann, *Geistlicher Missbrauch*, str. 248 ss.

Počiniteljem može postati:

- Osoba kojoj se ljudi povjeravaju (svećenik, duhovni pratitelj, voditelj molitvene zajednice, učitelj, itd.).
- Osoba koja govori u ime Božje, koja od Boga crpi svoj autoritet – također po proročkom nadahnuću.
- Osoba koja se brine za ljude u nevolji koji samo ograničeno mogu skrbiti o sebi.
- Idealist koji želi ostvariti nešto veliko za Boga.
- Osoba koja se voli isticati i biti u središtu pozornosti.
- Osoba koja napreduje u crkvenoj hijerarhiji.

Žrtva može postati:

- Osoba koja je još u djetinjstvu pretrpjela emocionalno zlostavljanje.
- Osoba koja svoje odluke rado prepušta drugima, osobito onima koje, kako se njoj čini, Bog nadahnjuje.
- Osoba koja traži jednoznačnost i naginje crno-bijelom razmišljanju.
- Osoba koja u velikoj mjeri traži potporu, pripadnost i zajedništvo.
- Osoba koja nije naučila konstruktivno se suočavati sa sukobima.
- Novoobraćenik u prvotnom zanosu.
- Osoba s krivim shvaćanjem podložnosti i pretjeranim poimanjem poslušnosti.

Pobožni načini manipulacije

U kršćanskome surječju idealizacije i lojalnosti imaju pobožan prizvuk. Budući da se rabe na suptilan i često nesvjestan način, navodimo ovdje različite primjere:

1. Izopačenje kršćanskih istina

- Moraš mu to odmah oprostiti!
- Ako će *tebi* koristiti, onda ti se mogu ispričati.
- Bog traži slijepu poslušnost (a ja isto tako).
- U Bibliji piše da ne smiješ ...
- Radije ću ponijeti svoj križ nego se boriti za istinu.

Iza ovih izjava kriju se važne kršćanske istine: spremnost na oprost, poslušnost iz povjerenja, djelotvornost Božje riječi, nasljeđivanje Križa. No umjesto da posluže kao put u slobodu, zlorabe se kao sredstvo za izvršenje pritiska i za podčinjavanje drugih.

2. Izokrenuto tumačenje biblijskih pojmova

- Poslušnost se tumači kao podložnost te se zabranjuje svaka vrsta kritike.
- Iza tobožnje spremnosti na oprost krije se nesposobnost suočavanja sa sukobima.
- Milosrđe postaje prikrivenom samovoljom.
- Predanje se pretvara u iskorištavanje i zapostavljanje samoga sebe.
- Proroštvo je krinka za intuiciju, a u najgorem slučaju za samovolju.

Izvana se jedva može primijetiti to izokrenuto tumačenje, jer se na prvi pogled propovijedi i izjave čine ispravnima. No pod tim se krije vlastita misaona konstrukcija koja nema veze s kršćanskom slobodom.¹⁸

3. Kršćanska pretjerivanja

- *Samo* trebaš ... pouzdati se/vjerovati/nadati se/moliti...
- *Samo* potpuno savršena osoba može slijediti Boga.
- Svojom vjernošću opasuješ Crkvu.
- Kršćani moraju pomoći *svim* ljudima.
- Pretjerivanja mogu biti izraz kršćanski obilježene megalomanije i elitizma:
- Kršćani su bolji ljudi.
- Mi ćemo obnoviti Crkvu/spasiti svijet.
- Samo mi imamo jedinu pravu vjeru, najbolje oblike molitve, itd.

Ili su pak izraz kršćanski obilježenoga perfekcionizma:

- Ne smiješ *nikada* više griješiti.
- Moraš se *uvijek* moliti.
- Triput na dan moraš..., svakoga tjedna moraš...
- Jedna krunica dnevno nije dosta; moraš ih izmoliti tri.

4. Spiritualizacija

- To je križ koji ti je Bog dao.
- Ako nas napustiš, gubiš svoj poziv.
- Vjernik nikada nije tužan.
- Među kršćanima nema sukoba.
- Ali to mi je Bog rekao o tebi.

¹⁸ Tempelmann također nabroja niz biblijskih redaka koji se rabe kao sredstvo zlouporabe. Usp. *Geistlicher Missbrauch*, 86sl.

U ovom se slučaju odveć uzvisuje ljudska istina i stavlja se na duhovnu razinu, često osuđujući i potiskujući emocionalne potrebe. Tko i dalje osjeća svoje potrebe, osjeća se nedovoljno svetim i naposljetku se stidi zbog svojeg čovještva.

Poseban oblik spiritualizacije jest demonizacija:

- Tko zastupa drugačije mišljenje od nas, vođen je đavlom.
- Nisi ti kriv za svoje poteškoće, nego si pod utjecajem prokletstva.

5. Kršćanska pojednostavnjivanja i gotovi recepti

- Tu ti pomaže samo molitva.
- Trpiš poradi vjere.
- Ako se pouzdaš u Boga, sve će krenuti nabolje.

Temeljne kršćanske istine predstavljaju se drugima kao gotovi recepti, a da nisu usklađeni s konkretnom situacijom. Te su izjave istinite, ali su izrečene u krivo vrijeme, na krivome mjestu i na krivi način.¹⁹

6. Kršćansko pokrivalo za sredstva prisile radi izgrađivanja moći

- Zastrašivanje: Tko nije poslušan, upada pod utjecaj Zloga.
- Prekoračenje prihvaćenih granica ponašanja: Moja je pastirska dužnost očuvati te od svakoga zla.
- Utjecanje na privatni život: Bog mi je u molitvi pokazao kime se trebaš oženiti/za koga udati.
- Samovolja: Djelo je Duha Svetoga da započinjemo nešto novo, a ostavljamo sve prijašnje planove.
- Osramoćenje: Neka sada svatko javno ispovijedi svoje grijehe protiv zajednice i čini pokoru; krute propovijedi pune osuđivanja.
- Izazivanje straha: prikazivanje Boga kao onoga koji kažnjava i osuđuje.
- Zabrana kritike: Inače ste u službi duha podjele i svađe.

Prevenција i sprječavanje zlouporabe

Na kraju nekoliko napomena kako se zaštititi i obraniti od ovakvih oblika zlouporabe.²⁰ Napomene su upućene i mogućim počini-

¹⁹ Tempelmann je u 3. poglavlju sastavila dugačak popis različitih oblika i metoda vjerskog zlostavljanja, s mnogim tipičnim primjerima, osobito u surjeću tzv. slobodnih crkava. Usp. *Geistlicher Missbrauch*, 42 sl.

²⁰ Rad sa žrtvama izraženih oblika vjerskoga ili duhovnog zlostavljanja zahtijeva stručno psihoterapijsko znanje. Postupak je sličan terapiji emocionalnog zlost-

teljima i mogućim žrtvama. Vezane su uz biblijske navode. Često se kao sredstvo zloporabe u kršćanskome surječju pojavljuje upravo vađenje redaka iz biblijskog surječja, koji se onda koriste kao konačan argument kako bi se sugovornika dotuklo i okončalo bilo kakvu daljnju raspravu. Premda je ta metoda teološki upitna, upotrijebit ćemo je ovdje kao pedagoško sredstvo. Napomene su namjerno kratke i plakatne. Neka se shvate kao poticaj za daljnje osobno i zajedničko razmišljanje.

1. *Uspravite se i podignite glave jer se približuje vaše otkupljenje (Lk 21, 28).*

Podignuti glavu jest protusredstvo za mnoge oblike stida. Umjesto gledanja u pod i želje da se propadne u zemlju, umjesto popuštanja i podređivanja, kršćani su pozvani stajati uspravno, kao uskrsnuli, te drugoga pogledati u oči, bio on prijatelj ili neprijatelj. Tako su mogući ravnopravni dijalozi.

2. *Istina će vas osloboditi (Iv 8, 32).*

Osobe koje naslute ili zapaze situacije u kojima se događa zloporaba, a o tome šute, podupiru disfunkcionalan sustav, izlažući se opasnosti suodgovornosti. Pojašnjavanjem odnosa, tematiziranjem očitih manjkavosti, propitivanjem stilova vodstva i pobožnosti, nadilaženjem tabua – osoba ide protiv struje i izlaže se otporu. Pokretačka pak snaga jest nada u porast slobode djece Božje.

3. *Mislite li da sam došao mir dati na zemlji? Nipošto, kažem vam, nego razdjeljenje (Lk 12, 51).*

Među kršćanima – unutar Božje obitelji – postoji velika potreba za skladom. Neke skupine tek moraju naučiti primijetiti, dopustiti i poštivati različita mišljenja. Sam Isus je pokazao da su sposobnost reći, ne²¹ i spremnost suočavanja sa sukobima²² dio nasljedovanja. To uključuje slobodu napuštanja nekog mje-

vljanja. Uz to treba razlikovati vjerske misaone konstrukcije i strukture unutar kojih je došlo do zlostavljanja. Ako se uspije razlučiti ono što je dobro i spasnosno od onoga što opterećuje i uništava, onda sazrijeva vjera i možda se može spriječiti odmak od svega vjerskoga ili kršćanskoga.

²¹ Mk 5, 18s – Nekadašnji opsjednuti Gerazenac ne smije slijediti Isusa. Iv 6, 15 – Isus ne želi da ga zakralje i povlači se. Iv 11, 6 – Isus prima vijest o Lazarovoj smrti, ali ne pritječe odmah u pomoć. Iv 20, 17 – Isus zabranjuje Mariji Magdaleni da se zadržava s njime.

²² Lk 10, 25ss – Učitelj Zakona iskušava Isusa. Lk 13, 10ss – Predstojnik sinagoge kritizira ozdravljenje u subotu. Iv 8, 1ss – naumljeno kamenovanje. Iv 18 – Ispitivanja pred Anom i Pilatom.

sta i njegovih ljudi i očekivanja radi drugačijeg usmjerenja.²³ Isusov nas primjer uči kako se osloboditi lažnih navezanosti.

4. *Sve provjeravajte: dobro zadržite (1 Sol 5, 21).*

Bitno obilježje razlučivanja božanskoga od ne-božanskoga jest sloboda vlastitog odlučivanja. Osobne objave nisu nikada nepogrješive, bile one iz marijanskih, karizmatskih ili inih izvora. Iz mogućnosti zadržavanja dobroga slijedi odbacivanje onoga što nismo prepoznali kao dobro.

5. *Tko je od vas bez grijeha, neka prvi baci kamen (Iv 8, 7).*

Spoznaja vlastitih granica i slabosti jest bitan korak na putu poniznosti. Ako sebe doživimo kao grješnika i bolesnika potrebita oprostjenja i ozdravljenja, zaštićen sam od idealiziranja, precjenjivanja i preuveličavanja samoga sebe. U događaju s preljubnicom zanimljivo je to da stariji prvi odlaze kamenje i odlaze.

6. *Za slobodu nas Krist oslobodi (Gal 5, 1).*

U odgovornoj službi dušobrižnika možemo poticati ljude da se oslobode nezdravih navezanosti, možemo ojačati samostalnost i samoodgovornost, dokinuti duhovne blokade, priteći u pomoć u bezizlaznim situacijama, cijeniti razlike i granice radi stvaranja ozračja međusobnog poštivanja u kojem se u velikoj mjeri može živjeti osobna i zajednička sloboda.

Za kraj: Nije tako među vama (Mk 10, 43).

Učenici raspravljашe tko je među njima najveći. Zato ih Isus dozva i reče im: "Znate da oni koji se smatraju vladarima gospoduju svojim narodima i velikaši njihovi drže ih pod vlašću."²⁴ Nije tako među vama! Naprotiv, tko hoće da među vama bude najveći, neka vam bude poslužitelj! I tko hoće da među vama bude prvi, neka bude svima sluga. Jer ni Sin Čovječji nije došao da bude služen, nego da služi i život svoj daje kao otkupninu za mnoge" (Mk 10, 42-45).

Ovaj tekst može izazvati neke nesporazume: Isus ne kaže da svi kršćani moraju biti sluge *sviju* i da *uvijek* moraju zauzeti zadnja mjesta. Upravo na takav način žrtve zlouporabe shvaćaju ovaj tekst. Isus se suprotstavlja onima koji *hoće* biti veliki i *hoće* zauzeti prve redove. On ne osuđuje takvo htijenje, ali postavlja uvjet: Tko je vodi-

²³ Mk 1, 38; Mk 6, 11; Lk 4, 43; Iv 5, 13.

²⁴ Napomena prevoditelja: Ova rečenica u službenom njemačkom prijevodu (*Einheitsübersetzung*) glasi ovako: "Znate da oni koji se smatraju vladarima tlače svoje narode, a moćnici zlorabe svoju moć nad ljudima."

telj²⁵ i uzor, taj mora rabiti povjerenu mu moć kako bi *najprije* služio ljudima koji su mu povjereni brinući se *najprije* o njihovim potrebama. Drugi nesporazum sastoji se u uvjerenju da osobe na odgovornim položajima *uvijek i svagdje* moraju biti velike i prve. No, to vrijedi samo dok obavljaju svoju službu. Među prijateljima ili u braku, primjerice, naglasak je na uzajamnosti.

Stvarajući na kraju teksta poveznicu sa samim sobom, Isus poručuje da uloga ili zadatak koji kršćanina čini velikim i prvim, može biti autentičan put nasljedovanja. Neka u vas ne bude zlouporabe moći jer ni Sin Čovječji nije tako postupao, nego je došao služiti i sebe samoga predati. Voditi kako je Isus vodio. Služiti kako je Isus služio.

Možemo dakle rabiti moć kako bismo koristili i iskoristili ljude za vlastite interese i ciljeve, kako bismo ih zlorabili. Ili pak možemo shvatiti vođenje kao služenje pomažući tako ljudima da se razviju i sazriju. U svojem govoru Isus ide i korak dalje. Koristi se slikom otkupnine. Primijenjeno na naše surječje, to bi moglo značiti urediti službu vođenja tako da otkupimo ljude koji su opterećeni prijašnjim lošim iskustvima i/ili ljude koji su bili zlorabljeni. Na taj način vođenje postaje služba otkupljenja.²⁶ Tada više nije važno tko je najveći ili prvi, nego služimo li jedan drugome kako bismo omogućili nasljedovanje u slobodi i put u slobodu.

Znate da oni koji se smatraju vladarima gospoduju svojim narodima i velikaši njihovi drže ih pod vlašću. Nije tako među vama!... Jer ni Sin Čovječji nije došao da bude služen, nego da služi i život svoj dade kao otkupninu za mnoge (Mk 10, 42-43. 45).

Preveo: Franjo-Frankopan Velić

²⁵ Radi jednostavnosti govorimo o voditelju, ali smjeramo na sve one osobe koje su drugima nadređene u nekoj dužnosti koja im daje moć, to jest na: muškarce i žene, roditelje, liječnike, učitelje, svećenike, katehete, voditelje skupina, itd.

²⁶ Daljnja mogućnost takvog oslobođenja bila bi mjesta i osobe kod kojih žrtve vjerskog zlostavljanja u kršćanskome surječju mogu naći kršćanske sugovornike. Zasad one mogu naći pomoć uglavnom samo u općim savjetovalištim za napuštanje sekta. Mrežne stranice za žrtve: <http://www.tempelmann-consulting.eu/> <http://www.confessio.de/cms/website.php?id=/religionheute/grundlagen/geistlicher-missbrauch.html>
<http://www.geistlicher-missbrauch.ch/>

RELIGIOUS ABUSE IN THE CHRISTIAN CONTEXT,
CONSIDERING THE ROLE OF SHAME

Summary

This article draws attention to the issue of power abuse in a Christian context. Facts are indicated and mechanisms described. Two case histories are followed by the clarification of the terms abuse, emotional abuse and shame. The interactions of perpetrators, victims and the ideological foundations in emotional abuse are presented with special consideration of the role of shame as a means and a consequence of abusive relationships.

Typical aspects of religious abuse in the Christian context are described in detail, particularly different methods which use Christian concepts to put pressure on others: distortion of Christian truth, reinterpretation of biblical terms, Christian exaggerations, spiritualisation and demonization, Christian shortcuts and “magic formulas” and others. In conclusion, based on biblical statements, some propositions are made for preventing and abolishing spiritual abuse.

Keywords: *emotional abuse, spiritual abuse, shame, Christian ideologies, victims.*